

İdeal Tip ve Kurumsal Yapı Olarak Toplumsal Faaliyet Tarzı

Kürşat Haldun AKALIN*

Özet: İdeal tip kuramsal ve ideal bir eylemin niteliklerinden meydana gelir veya en azından bu tarz bir faaliyeti açık bir hale getirir. İdeal tip , eylemin içerdiği düşünceleri , anlaşılır ve tutarlı kılar. İdeal tip biçimlerinin geliştirilmesi de , aynı şekilde açık olacaktır. İdeal tip , aralarında karşılıklı ilişki bulunan gerçek olayları , aralarında nedensellik bağının kurularak yorumlanmasına izin verir. Böylece ideal tip , toplumsal bir eylemin saf şekliyle temel ve genel niteliklerinin kavramsallaşmasını sağlar. Toplumsal ve ekonomik işlerde dünyaya yönelmenin protestan ideal tipi , esas olarak , Richard Baxter ve John Wesley'in yazılarında açığa çıkmaktadır. Protestanlık , sadece bireyin güdüsel seviyesi açısından önemli değildir , köktenci bir şekilde geleneksel yapıyla olan kültür bağının kopmasını sağlamıştır. Ayrıca, rasyonel ekonomik etkinliğin yükselmesi ve sürekliliği açısından da çok önemli olan, yeni türdeki toplumsal grupları ve kurumları beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal faaliyet, ideal tip, rasyonel eylem

Social Action As Ideal Type and Institutional Structure

Abstract: The ideal type consists of the characteristics of a theoretical and ideal action or even makes it explicit. The ideal type makes the ideas of an action clear and consistent. Then the generalizing forms of the ideal type which are similarly distinct. The ideal type which organizes correlated facts to allow interpretation of a causal relationship between them. Thus the ideal type conceptualizes the basic and general characteristics of a social action in its pure form. The ideal typical protestant orientation to the world of social and economic affairs is based mainly come out of the writings of Richard Baxter and John Wesley. Protestantism was not only important at the individual motivational level , it also constituted a radical cultural break with tradition. And also it brought into being new kinds of social groups and institutions which were also to be important for the rise and continuation of rational economic action.

Keywords : Social action , ideal type , rational action

GİRİŞ

Toplumsal olgulara neden olan kültürel değerleri açığa çıkartma gayesini taşıyan M.Weber'in yaklaşımının en ayırt edici niteliği, olaylara dayanan bulguları keşfetmede ideal tipleri kullanmış olmasıdır. Gerçek olguların analizini ideal tipler yoluyla kurmaya yeltenmesi, Max Weber'i, belirli sorunlara karşı duyarlı olan ve değerlere göre yorumda bulunan sosyolog ve tarihçilerle hemfikir kılmıştır. (Sahay A. 1971 ; 14) Sosyal bilimcinin ilgi alanına giren sorunlarla ve olgularla,kültürel değerler arasındaki bağlantı ve

* Dr., Çukurova Üniversitesi

uygunluğu,ideal tipler yoluyla oluşturmak istemiştir. (Hekman S.J. 1983 ; 162)

Ancak ideal tiplerin kavramsallaştırılması sırasında,bilim adamının kendi bireysel yargı ile düşüncelerini bir kenara bırakması gerektiği kadar,bu günün değerleriyle düne bakmamasını da zorunlu gören M.Weber;olguların doğrudan gözlemlenmesinin ve değer uygunluğunun sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. (Rolf E.R. 1969 ; 43)

Böylece,olaya neden olan güdüyü veya toplumsal sorunu oluşturan konuyu değerlendiren bilim adamının yargı ve maksatlarıyla,gözlemlerinin sonucunda varacağı kânaatleri kesin olarak birbirinden ayrı tutması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Sosyal bilimcinin açık ve kesin bir şekilde ortaya döktüğü sorunlar,kendi değer yargılarının birer ürünü olabildiği halde;gözlemleri,sorunun içeriğine yönelik olmalıdır.

Bu nedenle,sosyal bilimcinin gözlemleriyle vardığı sonuçlarının bilimsel geçerliliği;kişisellikten ve düşsellikten uzaklaşılmasını, gözlemlerini önceden belirlediği maksatlarına göre yönlendirmemesini gerektirmektedir.

İlgilendiği toplumsal sorunların değersel içeriği çağdan çağa ve toplumdan topluma değişiklik göstermiş olsa dahi,sosyal bilimciyi gerçeğe ulaştıran yegane çözümlene aleti,bu tür kişisellikten ve kendi kendini yönlendirmelerden arınmış olan gözlemleri olacaktır. (Hekman S.J. 1983 ; 165)

Toplumbilimcisi,kendi değer yargılarından, öngörülerinden ve de belleğinde kurduğu maksatlarından tamamıyla arınmış, olgunun veya sorunun içeriğine tam bir değer serbestisi ve hoşgörüsü içinde yönelen,tarafsız bir gözlemci ve yorumcu olarak davranmak zorundadır. (Sahay A. 1971 ; 15)

TOPLUMSAL GERÇEĞİN KAVRANMASINDA İDEAL TİPLERİN AÇIKLAYICILIĞI

Olgulardaki bireyin rolünün nedensel açıklamasını yapabilmek,düzen ilişkisi haline gelmiş toplumsal eylemin anlam içeriğini oluşturan kültürel değerleri ideal tip kapsamında kavramsallaştırılmasını gerekli kılmaktadır. (Hekman S.J. 1983 ; 166) Kavramsallaştırılan ideal tipin eyleme neden olan kültürel değerlerin betimlenmesinde gerçeği olduğu gibi içermesi,elbette arzu edilen bir maksat olsa dahi;varsayımsal şekilde kurulmaya başlanan ideal tipin gerçeği yeterince kapsamamış olması veya bulunması muhtemel varsayımları gerektirmesi gibi hallerle de karşılaşabilmektedir. (Rolf E.R. 1969 ; 44)

Yine de,olguların varsayımsal yön ile içeriklerinin irdelenmesi maksadını güden ideal tip kavramsallaştırmaların;toplum üzerinde etkide bulunmuş belirli tarihsel şahsiyetlerin davranış ile eğilimlerinin anlaşılmasını sağladığı ölçüde, gerçek ile kuram arasında köprünün kurulabileceğini savunmuştur. (Karlın J. 1990 ; 63) İdeal tip kavramsallaştırması sayesinde,sosyal bilimlerde gerçeğe yönelinen bu temel metodolojik önerme,eylemin kişisel yönü üzerinde odaklanmış olmakla; gerçekte,dinsel kültürü de oluşturan hakim fikirlerin,normların ve değerlerin uygulanış içeriğini açığa çıkartmış olmaktadır. (Hekman S.J. 1983 ; 167) Bu nedenle, irdelenen gerçeğin göze çarpan niteliklerinin seçilmesi eğilimini de beraberinde getirmesi halinde ideal tiplerin,gerçeği tümüyle kapsayamaması gibi bir sorunla karşılaşılabilineceğine işaret etmiştir.

Olgudaki özelliklerin dikkate alınması sırasında,bilim adamı olarak gözlemcinin kişisel maksatlarından veya daha başlangıcında imgelediği düşsel eğilimlerinden oldukça etkilenerkek kavramsallaştırılan ideal tiplerin temelde sübjektif yüklemenin olabileceği olasılığını peşinen kabul eden M.Weber; ancak, bu yöntem sayesinde somut olaylar karmaşasından soyut düşünceler oluşturarak gerçeğe dayalı unsurların yorumlanması ölçüsünde,irdelenen olaylara ait ortak kavramsal bir kalıbı ortaya çıkarması bakımından,ideal tiplerin olumlu özelliklerine işaret etmiştir. (Rolf E.R. 1969 ; 55)

Kavramsallaştırılan ideal tip kalıbı,somut gerçeğin görünen belirli çehrelerine özellikle dikkatleri çekerek tek taraflı şekilde abartmalı bir yaklaşımla kurulmuşsa da;yaşanılan gerçeğin yansız şekilde bütünüyle yansıtılmasında soyut bir analiz aracı olma niteliğini büyük ölçüde kaybederek, bütünüyle var olan olgunun ancak çok özel ve küçük kısmını veya çok özel halleri kapsayacaktır. (Hekman S.J. 1983 ; 195)

Tabi bu demek değildir ki,belirli bir eylem tipi,insanların gerçek yaşamlarında çok az yer alıyor diye kavramsallaştırılmayacak veya saf haliyle açıkça belirlenmeyecektir. (Honigsheim P. 1968 ; 49) Örneğin,günümüzde dahi insanlarımız günlerinin büyük bir kısmını alıştıkları şekildeki bir eylem tarzını uyguluyorlar diye,çok özel hallerde uygulanmış olan ussal davranış biçimi saf haliyle tanımlanmayacak değildir. Önceden planlanan hedeflere ulaştıracak araçların tamamıyla objektif ve rasyonel ölçülerle seçilmesi esasına dayanan maksada yönelik bir faaliyet biçimini zorunlu kılan ussal eylemin,insanların bütün yaşamına hakim olabileceğini öngörmek, elbette bir hayal olacaktır.

Zira insanlar,geçmişten aktarılan yaşama tarzına bağlı kalarak alıştıkları gibi davranmakta oldukları gibi;herkesin kabul edebileceği bir nedene dayanmaksızın da eyleme geçebilirler veya duygusal olarak yaşamlarına yön

verebilirler. (Hekman S.J. 1983 ; 196) Bu nedenle,kavramsallaştırılan ideal tiplerin, mutlaka somut gerçeklik olarak yaşanan eylemlerle kanıtlanması gerekmektedir.

İdeal tiplerin somut olguyu bütünüyle kapsamaması ve o eyleme anlam katan içeriği tümüyle içermesi yoluyla gerçek ile kurulan kavramsal bir köprü niteliğine sahip olması,en önemli koşulu olduğu halde;betimlenen bu eylem tarzının,somut gerçeklik olarak mutlaka uygulanıyor olması veya kültürel yaşam içinde benimsenmiş bulunması da gerekmektedir. (Rolf E.R. 1969 ; 56) Bu bakımdan soyut bir kavram olarak ideal tip,kültürlerin kıyaslanmasında kullanılan en önemli analiz yöntemidir.

Şayet benimsenmiş bir eylem biçimini karakterize etmekteyse veya somut bir gerçeği irdelemek maksadıyla kavramsallaştırılmışsa,ne kadar soyut içeriğe sahip olursa olsun ideal tiplerin mutlaka var olan bu süreci veya olguyu bütünüyle kapsamaması ve anlam bağına açığa çıkartması zorunlu olmaktadır. (Honigsheim P. 1968 ; 51) Gerçi olduğu gibi veya saf haliyle yansıtması özelliğine rağmen,ideal tip,hâlâ soyut bir özellik taşımaktadır ve kültürel değerlerin kıyaslanmasında bir ölçü olarak kullanılabilir.

Rasyonel eylem biçimini saf haliyle tanımladıktan ve kuramsal şekilde de bütünüyle betimledikten sonra, bu faaliyet biçiminin neden bir başka ülkede var olmadığını veya neden Avrupa kıtasına özgü bir olgu olduğu irdelenebilir. Böylece, tamamıyla ilgi duyulan alana bağlı kalarak belirlenen somut halin görünüşlerinin bir taslağı çizilebilir, açıklanması istenilen konular ideal tip temelinde irdelenebilir. (Weber M. 1949 ; 40)

İDEAL TİPLERİ KAVRAMSALLAŞTIRMA YÖNTEMİ

Örnek alınan şahsiyetin görünen davranışları ile bilinen alışkanlıklarının, ortaya çıkan dinsel akımın ve statü grubunun değerlerini açıklayıcı bir anlam taşıdığını vurgulayan M.Weber;yapmış olduğu kapsamlı araştırmalarda, önemli dinsel yeniliklerin ancak büyük dünya imparatorluklarına yakın olan sahalarda gerçekleştiği,büyük dünya liderlerinin ise özellikle dünyadaki büyük kültür merkezleri dışındaki kentler içinde etkin olduğu sonucuna varmıştır. (Hekman S.J. 1983 ;62) Bu kültür merkezlerindeki insanlar,çok ayrıntılı dinsel bilgilere sahip bulduklarından,çok derin konularda sorular sormaya da yatkın olmaktadırlar. Yaşanılan uygarlığın kültürel değerler ağına bu kadar kendisini kaptıramamış olan diğer kimselerin esas ilgilerini ise,olaylara özgü benimsenilen anlam içeriklerine karşı kuşku besleyerek şaşkınlık içinde sorgulamak oluşturmaktadır. (Honigsheim P. 1968 ; 82)

Dinsel yeniliğin,insanlarda büyük bir şaşkınlık hali ve sorgulama gayreti olmaksızın asla gerçekleşmeyeceğini öne süren M.Weber;önceki uygarlığın

benimsettirdiği anlam içeriklerine tümüyle kendisini kaptırmış olan böyle kimselerin irdeleme kapasitelerinin genişliği ölçüsünde kültürel değerlerin değişime uğrayabileceğini savunmuştur. (Karlin J. 1990 ; 71) Varlık koşulları ile dinsel uygulama tipleri arasında doğrudan bir ilgi kurmaya yeltenen bu tümevarımsal genelleştirme yöntemi, sosyolojik irdelemedeki yorumlayıcı kavramanın bir gereği haline gelmiştir. (Rolf E.R. 1969 ; 57) Karizmatik dinsel liderlerin kişiliklerinin ve düşüncelerinin tipleştirilmeleri yoluyla, toplumun içinde kök salan zümrelerine özgü değer sistemlerinin betimlenmesi olanaklı hale gelmektedir.

Eyleme neden olan anlam içeriğini yorumlamada kullanılan bir yöntem olarak ideal tiplerin kavramsallaştırılması yaklaşımı, Weber'in sosyolojik araştırmalarında çok sık olarak başvurduğu bir tekniktir. (Hekman S.J. 1983 ; 62-63) İdeal tiplerin kavramsallaştırılması yoluyla, toplumda rağbet edilen Tanrı kavramının anlamsal içeriği ile siyasal topluluğun çok çarpıcı özellikleri arasında doğrudan bir bağlantı kurmak istemesi, son derece ilginçtir.

Göğün ruhu inancının Çin imparatorluğunun ülkede denetimi kurmasını sağladığı gibi, Yahve özelliğindeki bir tek Tanrı inancı da ilk Musevilerin siyasal ve askeri tarihlerini yansıtmaktadır. Yakın doğudaki toplumların tektanrıcılığın ahlaki buyruklarına göre yaşama tarzlarını oluşturmuş olmalarını ise; her şeye gücü yeten kralların mutlak otoriteleriyle ve bürokratik rejimleriyle bağlantısını kurmuştur. (Sahay A. 1971 ; 61)

Ayrıca, yönetim biçimleri ile statü gruplarının maddi varlıkları ve idealleri arasında bir bağlantı kurmaya çalışan M. Weber; aynı yaklaşımı, dinlerin veya mezheplerin dogmalarına uyarlamıştır. (Weber M. 1949 ; 47) Böylece, dinsel fikirler ile statü gruplarının beklentileri arasında doğrudan bir ilgi kurmayı gerçekten başararak; köylüler, savaşçılar, esnaf, hünerli işçiler, tacirler vs., gibi farklı toplumsal zümrelerin mesleki deneyimlerinden kaynaklanan doğal eğilimleri veya bu dünya ile öbür dünyayı birleştirme emelleri, ile, şart koşulan dinsel buyruklar arasında var olan bu bağlantıyı gözler önüne sermiştir. (Rolf E.R. 1969 ; 61)

Örneğin, önemli siyasal olayların ortaya çıkmasında kehanetlerin ya da kişileri kendinden geçiren dinsel yönelmelerin etkisinin çok büyük olduğunu kabul etmiş olmasına karşın; dinsel ve siyasal erklerin bürokratik yapılanma şeklinde denetim altında tutulduğu eski Yunanistan'da, dinsel ideallerin toplumsal yapıyı değiştirici etkisinin çok az olduğunu kabul etmiştir. (Honigsheim P. 1968 ; 87) Ancak, monarşinin çok zayıf fakat merkeze yönelme eğilimini taşıyan kabile liderliğinin ve akrabalık gruplarındaki tutkunluğun çok güçlü olduğu, bunlardan her birinin diğerlerini alt ederek yönetimde başa geçme ihtiraslarının karşı konulamaz bir hal aldığı eski

Filistin’de dinsel fikirler, bu ayrılıkların temsili birer ifadesi olduğu kadar grupların yönetime geçme emellerinin de birer maksadı özelliğini taşımaktaydı. (Sahay A. 1971 ; 65)

M.Weber’in yorumlayıcı yöntemine ait bu örneklerinden, insanların içinde buldukları belirli koşullara karşılık vermek üzere muhtemel yanıtlar üzerine kurulan genelleştirmeleri kapsayan bir tür varlık psikolojisi anlayışının etkin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Yine toplumların bürokratik örgütlenmesi ne kadar güçlü olursa, toplumsal yapının değişmesine neden olabilecek olan yeni dinsel fikirlerin etkisi o kadar az olmaktadır. (Weber M. 1948 ; 26)

Böyle bir yapılanmaya gitmeyen topluluklarda ise, benimsenilen dinsel yargılar, toplumsal yapının hızla değişmesine yol açmaktadır. Dinsel liderlikte öncü olan grubun, öngördüğü yönelme biçimi vasıtasıyla toplumun tümünü yönetmeye talip olması, Weber’in din sosyolojisinin ilgi alanını oluşturmaktadır. (Weber M. 1984 ; 26)

Uğraşılardan dolayı benimsemiş oldukları etkin ve üstün değerlerinin, bu sosyal grupların dinsel yönelimleri haline gelerek toplumsal yapıyı değiştirebilme olasılığı, önceki yapının bürokratik örgütlenmesinin güçsüzlüğü üzerine kurulmaktadır. (Karlin J. !990 ; 76) Dinsel temel üzerine kurulmuş olan yönetim erkini elinde tutan grupların neredeyse tamamı, olması muhtemel olaylardaki dinsel kehaneti denetim altında tutmayı gaye edinerek, siyasal yapının dayanıklılığını arttırmak ve sürdürmek istediklerinden; dinsel kehanetler, kültürel değerlerin geçerliliğinin ve statü gruplarının erkinin dayanağını oluşturmaktadır. (Weber M. 1964 ; 16)

M.Weber’in ideal tipleri kavramsallaştırmada esas aldığı; statü gruplarının beklentileri ve niyetleri ile dinsel eğilimleri arasında kurduğu bu bağlantı; dinlerin irdelenmesinde olduğu kadar, ortaya çıkan yeni bir dine egemen olan grubun etkinliğinin belirlenmesinde de bir ölçü özelliğini taşımaktadır. (Rolf E.R. 1969; 62) Örneğin, fetihlerle dünyaya hükmetmek isteyen bir dine, savaşçı grupların idealleri ve değerleri hakim olduğundan; üretim yerine ganimete dayalı bir ekonomik yapı kurulmakta, savaşmak ve muharebede şehit olmak din tarafından hedef haline getirilmektedir.

Böylece, askeri güç, üretimin yerini almakta, zaferlerle edinilen ganimetler siyasal erkin neredeyse dayanağını oluşturmaktadır. Her ne kadar, savaşçı gruplar içinde askeri yeteneğin üstünlüğü, bu sahada dinsel tevazuuyu hiçe saymış olsa bile; sonuçta, her an ölümle karşılaşacak olan bu muhاریplerin öldürme arzuları, Tanrının iradesiyle dinselleştirildiği gibi; savaşa şehitlik emeliyle iman katılmakta, dinsel fikirler ile askeri meziyetler arasında böylece bir bağlantı kurulmaktadır. (Karlin J. !990 ; 81)

Statü gruplarını bu şekilde ayrıntısıyla tipleştirme yoluyla açıklayıcılık yöntemini,dinsel öğretilerin yorumlanmasında başarıyla uygulamış olan M.Weber; puritanizm örneğinde olduğu gibi,bu mezhebin istemlerine ve değerlerine dikkatleri çekerek,benimsenilen ideal insan tipinin profilini betimlemiştir. (Sahay A. 1971 ; 83)

Puritan, mesleki başarı yoluyla ulaşmayı düşlediği Tanrı sevgisinden kendisini alıkoyan sekse düşkünlüğü ve arkadaşlığı tümüyle yadsımakta ve sanata karşı da oldukça olumsuz bir tutum sergilemektedir; büyüğü ve sembolizmi tümüyle reddetmekte, asırlardan beri yerine getirilmesinde büyük titizlik gösterilen günah çıkartmak ve definle ilgili yerleşmiş olan kültleri ve ayinsel törenleri bir çırpıda terk etmekte; orta çağlar boyunca baş tacı edilen ve adeta Tanrı yolunun bir ön koşulu olarak kabul edilen dilenciligi, yoksulluğu ve muhtaçlığı kişinin en büyük suçu olarak görerek yermekte; karşılaştığı tüm insanlara kuşkuyla yaklaşıp asla güvenmemelerine karşın, kendilerinin dürüstlüklerine daima güven duyulmasını beklemektedirler. (Weber M. 1948 ; 32)

Puritanın, düzenli ve sürekli çalışmasıyla, insanlarla olan tüm ilişkilerinde de dürüstlüğü esas alan dakiklığıyla sonuçlanan davranış biçimine neden olan bu değerlerini dikkatle irdelemiş olan M.Weber;Puritanın kendisini Tanrıyla yüz yüze getirip yalnızlığa büründüğü bir sırada,Tanrıya sunacak sevgisinden ve dürüstlüğünden başka hiçbir şeyi olmadığını kanıtlamak istercesine,yalnızca kendi mesleki başarılarını ve bu sayede hizmetine sunduğu tüm ekonomik kazancını düşlemekte olduğunu tiplemiştir. (Weber M. 1964 ; 122) Böyle bir kişilik profili,başarılarıyla ve kazançlarıyla asla yetinmeyen karamsar bir ruh halini yansıttığı ölçüde;şehvetle ilgili tüm zevkleri ve duyuları tamamıyla yadsımakta,dünyevi zevkleri ve özlemleri de Tanrı yolunun engelleri haline getirmektedir.

Artık bu Puritanist kişiliği tüm benliğine sindirmiş ve özümsemiş olan bir kimse,hristiyanlığın o zamana kadar önemle aradığı komşuya yaraşır sevginin de zorunlu kıldığı varını yoğunu ve tüm servetini yoksuna dağıtmayı bir Tanrı erdemi sayan anlayışını;Tanrı mülkünü yine Tanrı yolunda kullanan,bu uğurda cimrinin başkalarına vermeye tahammül edebildiği kadarını kazancından kendisine ayıran tutumlulukla uygulamış bir haldedir. (Sahay A. 1971 ; 85)

Tüm mülkünü ve kazancını Tanrı yolunda seferber etmiş olmakla,bu servetin kendisine sunacağı ayrıcalıkları ve rahatlıkları tamamıyla yadsımış olmakla;kendisi zaten dinin özünün şart koştuğu mülksüzlüğün ve yoksunluğun erdemini fiilen yaşamaktadır. Gereksinimlerini en alt düzeyde karşılama cimriliğiyle,tüm servetini ve bütün kazancını ekonomik faaliyet haline dönüştürerek arttırma tutkusu;Puritanın,daima kendi kusurları ve

yetersizlikleri üzerinde odaklaşılmasına,bunları giderici çarelerin aranmasına neden olmuştur. (Weber M. 1964 ; 125)

Yalnızca kendisiyle ilgilenerek,yaşadığı her anında kendisini Tanrısıyla yüzleştirerek kendisini daima geliştirme emelini taşıyan böyle bir kimse; başarılarını ve kazançlarını da,seçilmişliğinin birer işaretleri olarak görerek kendi iç huzuruna varmaktadır. (Weber M. 1964 ; 127) Artık dünyevi işler,kazanç maksatlı faaliyetler ve bu uğurdaki bireysel tutkular günahkarlığın birer işaretleri olarak görülmemekte;tam tersine,tembellik ve aylıklık,dilencilik ve kula muhtaçlık daima olarak lanete çarptırılmış olmanın birer işaretleri şeklinde yorumlanarak;bu dünyadaki çalışmasıyla Tanrının şanını ve yüceliğini sergilemeyen bu yararsız ve verimsiz kimseler,Tanrının düşmanları olarak nefret ve kınamayla yerilmektedir.

“Asil R.Baxter, ’her hangi bir kimseye aklın uygun bulmasından uzak kalacak mahiyette aşırı bağlanılması,irrasyonel bir eylemdir ve rasyonel birey için doğru bir davranış değildir;şahsi bağlılık,çoğunlukla insan zihninin daha yüksek bir sevgi olan Tanrı aşkına düşmekten kişiyi alıkoyar’,şeklinde tüm hristiyanları uyarmıştır. Kişinin kendisiyle ilgili bu gergin zihin meşguliyeti, hacıların harap olmuş kentten hicret ederek kendi nefislerini kurtardıkları kısmın başlangıcında çok tesirli olarak betimlenerek tanımlanmıştır.

‘Düşümde bir kişinin koşmaya başladığını gördüm. Ancak,karısı ve çocuklarının durduğu kapısından daha uzağa gidemeyeceğini sezince,geriye dönerek ağlamaya başlayan bu şahıs,ağlayarak; Hayat! Hayat! Ezeli ve Ebedi olan Hayat! Diye koşarak yalvarmaya başladı.’

Baxter,sürekli çalışma sayesinde Tanrı,bizi ve işlerimizi korur demektedir. Çalışma, gücün doğal sonucu olduğu gibi,ahlakıdır da. Kendimizden çok halkın refahını veya pek çok iyi insanın değerini yükseltmesi sayesinde Tanrı,eylemde bulunmayı,en fazla bir kulluk borcu olarak görerek şerefleştirmiştir.

Baxter,sözlerine şöyle devam etmektedir.

‘Servet,çalışmanın bir karşılığı değil midir? Cevap: Bazı sefil çalışma tarzının bir bahanesi olan zenginlik;bir başkasına nispeten kişiyi daha fazla hizmete alışkın kılmasına rağmen;kendisinden daha fakir bir kimseye nazaran,ibadet anlayışıyla görevlendirildiği çalışmaya daha az yöneltmektedir.

Her ne kadar,zenginler görünüşleri itibarıyla servete meyletmeye istekli değilseler bile,büyük bir zaruret olarak Tanrıya itaat etmeyi esas

almış olsalar dahi,yine de zenginlik,Tanrının kesin olarak emrettiği çalışmanın bir sonucudur. Tanrı,başkalarının çalışmalarından günlük ekmeğini çıkartan ve diğer insanların alın terlerinden geçinen asalak kimselerden olmamanı,sana emretmektedir.

Daha yakın olarak Tanrıya hizmet edemediğinde,meşru mesleğindeki gayretli işine tamamen sarılmasın. Mesleğindeki çalışma,çok çetindir. Sahip olduğun mesleğinde kendi uhrevi geleceğini göreceksin,Tanrının vazifelendirdiği işinin her anında kendini bulacak,Tanrıya yaklaştıran mesleki çalışman sayesinde de esirgenmiş olacaksın.'

İşteki etkinliğin önemi,yine Baxter tarafından zamanın ussal ve verimli kullanmasıyla ilgili söylediği sözlerle tekrar ve tekrar vurgulanmıştır.

'Kaybedeceğin altın ve gümüşlerinden başka,yitireceğin sadece kendi zamanın olacağı için;zamanın değerini en üst seviyede muhafaza et,ayrıca günlük hayatında çok daha fazla dikkatli ve dakik ol! Hangi şekilde olursa olsun,günaha teşvik eden,gösteriş için eğlencelere,yemek ziyafetlerine,boş laflara,hiçbir yarar sunmayan arkadaşlıklara veya aylıklık halindeki uyumsuzluğa müptela olarak kendini zamanın fırsatlarından yoksun kılma,bu tür yararsız eğilimler karşısında daima uyanık kal ! '

Dinsel ibadet anlayışıyla ve metodik çalışma temposuyla mesleki faaliyet, kaçınılmaz bir şekilde zenginliklerin biriktirilmesine rehberlik edecektir. Şayet, Tanrı şanınun açığa çıkartılmasına daha fazla katkıda bulunacaksa,kişinin mesleğini değiştirmesi dinen hoş görülmekeydi. Bunun pratikteki anlamı,şayet kişinin geçeceği bu yeni mesleği,daha faydalıysa; yani,muhakeme edilen yararlılık ölçüleriyle,ahlaki karakteriyle,üretilmesi tasarlanan malların önemi ve kârlılığa daha fazla uygunsaydı;hayatımızı kazanç temini maksadıyla bir şans sağlamak için yaşamamızı emretmiş olan Tanrı,bu maksatlarla kişinin geçtiği yeni mesleğinde ilerlemesini istiyorsa,artık eylemindeki kâr şansının kabul edilmesi,bir zorunluluk olmaktadır.

Baxter,sözlerine şöyle devam etmektedir;

'Şayet Tanrı,nefsinizi veya diğer bir kişiyi tehlikeye atmaksızın bir başka yoldan kazanacağınızdan çok daha fazlasını meşru bir şekilde kazanmasını sağlayacak bir yol gösteriyor da,siz bu ilerlemeyi ret ederek bundan daha az kazanç sunan yola sapıyorsanız,bu takdirde,mesleğinizin maksatlarından biriyle çelişkiye düşmüş olursunuz.

Daha fazla kazanmayı reddederek Tanrının mutemedi olmaya ve Tanrı talep ettiğinde diğerleri için kullanılması maksadıyla sunduğu armağanlarını kabul etmeye yanaşmıyorsunuz demektir. Şüphesiz,zenginleşerek bedensel zevklere ve dünyevi eğlencelere düşkünlük göstermek için değil,sadece Tanrı rızası uğruna çalışmak zorundasınız. En fazla başarıya ve meşru kazanca yönelen bir tavır içinde çalışmak zorundasın. Çalışırken de,mutlaka yeteneklerini geliştirmelisin! ‘

Feodal asaletin savurgan hayatına karşı bir itiraz olarak, Puritan, Tanrının mutemetliği fikrini yüceltmektedir. Zevkin hiçbir değeri yoktur. Bir kimsenin,kendi şahsi zevki uğruna para harcaması,Tanrının vekilliğine karşı bir inançsızlıktır. Tutumluluk,artık bir kardinal fazileti haline gelmiştir.

Baxter,şöyle demektedir;

‘Kendi zevkin uğruna,çocuklarının veya arkadaşlarının isteklerini karşılamak için harcadığın her penny,aslında,kulluk borcunu ödemen ve hoşnutluğuna erişmen için,yalnızca Tanrıya tahsis edilmiştir. İşte bu,Tanrı şanı güdüsüdür. Darlık halinde uyanık kalırsan veya kendi paramı harcarken dahi hırsızlığa alışmış başka biriyimş gibi davranırsan,tanrının,dünyevi isteklerin için sana hiç para ayırmamış olduğunu derhal fark edersin.’

Her nerede Puritan hayat kuramı rağbet görmüşse; orada, rasyonelleşmeye ve orta sınıflaşmaya olduğu kadar yaşama tarzının ekonomikleşmesine yönelik bir eğilimin de benimsenmesini sağlamıştır. Puritan, ekonomik insan anlayışının himayesi sayesinde ayakta kalmaktadır.

John Wesley,bir vaazında şunları söylemektedir.

‘Kazanç teminine yönelirken,en alttaki cehennem çukuruna düşmekten kendimizi nasıl kurtarabiliriz? Tek bir yol vardır,bundan başka cennete yönelen başka bir yol yoktur. Şayet,asketik bir güdüyle,yani çilekeş münzevi hayatı ticarethanesinde yaşamak suretiyle kazanca yöneliyorsa;ne kadar çok para kazanırsa o kadar çok Tanrının merhametine yaklaşacak;hazinesine ne kadar çok para giriyorsa,o kadar çok cennette saadete erişecektir.

Kazanabildiğin kadar çok kazandıktan ve biriktirebildiğin kadar da biriktirdikten sonra;tek bir pound’u,tek bir shilling’i,tek bir penny’i dahi dünyevi ve bedeni zevklerinin bir tatmini için sarf etmezsen,hayatınla da kibirlenmezsen; (alışılmış asketik güdüye işaret ederek) Tanrının hoşnutluğu ve yüceltilmesi dışında hiçbir maksat taşımazsan,sağındaki ve solundaki kayalara çarpmaktan sakınmış olursun.

Biriktirdiğin hazineyi yok sayarak yolundan sapmıyorsan,yeryüzünde servet kalmayıncaya kadar biriktirmeye,sahip olabileceğin kadar da kazanmaya devam edebilirsin. Kazandıklarınla takva yolunda ilerlerken,yeryüzündeki tüm insanlara meydan okuyabilir,cennetteki bütün meleklerin de rızasını kazanabilirsin. Zenginliğini arttırmak için,kendine bir başka yol bulur. Bir yılda 500 pound kazanıp da,yalnızca 200 pound'unu harcıyorsan,300 pound'unu geri Tanrıya vermeyecek misin?

Bunu yapmadığın takdirde,Tanrıya ayrılan 300 pound'u talan etmiş olursun. Hayır,asla bunu yapmayacağım,kazandıklarımın tamamı bana aittir,derseniz;apaçık bir yanılığa düşmüş olursunuz. Kazandıklarınızın tamamı size ait olamaz,çünkü yeryüzünün de cennetin de tek sahibi olan Tanrı size bunu takdir etmiştir. “ (Fullerton K. 1928;173-182)

Puritanlerin davranışlarındaki niyetleri ve emelleri üzerine odaklanmış bunca gözlem ve irdelemeler sonrasında, kalvinist öğretiyi yorumlamış olan M.Weber; bu dünyadaki kazanç maksatlı eylemiyle veya tüm mesleki faaliyetiyle kendisini bütün ömründe Tanrıya adanmış olan kalvinistin; her an hissettiği Tanrının mutlak üstünlüğünün huzurunda yalnızca kendi kurtuluşuyla ilgilenmesinin, bu uğurda kendisini hiç sonu gelmeyen bir eylem döngüsü içinde başarıya yönelmesinin önemi üzerinde durmuştur. Artık, toplumdan kopmuş ve bu dünyadan ayrı kılınmış bir ibadet tarzı,yararsız ve gereksiz görülmektedir. (Sahay A. 1971 ; 87)

Tanrının gizli kalmış sonsuz hazinesini bilim yoluyla açığa çıkartarak, ekonomik faaliyetinden edindiği tüm kazançlarını tamamıyla yeniden kazanç maksatlı işine aktararak başarıyla kucaklaşmak; manastır hücrelerinde aç ve susuz kalarak ve insanlardan ayrı çile çekerek yapılan ibadetin yerini almıştır. (Weber M. 1964 ; 169) Tanrı yolunda çile,mesleki yaşamda tutkuyla erişilmek istenilen çile;maksatlara varmada katlanılan zahmetlerle ve düşülen yoksunluklarla çekilmektedir.

Kalvinist reform sayesinde, bireysel başarı, kazanç maksatlı faaliyet, dürüstlüğün göstergesi olarak tutumluk ve dakiklik, mesleki çalışmada sürekli ilerleme, dinsel bir içerik kazanmıştır. Tanrı nezdinde birey olarak kurtuluşuna erişme emelinin yol açtığı mesleki başarı azmi, bütün dünyevi meşgalelerin ilahi bir güdüsü haline gelerek, işiyle kişinin kendisini Tanrının bir aracı gibi hissetmesine yol açmıştır. (Weber M. 1984 ; 42)

Sürekli ticari faaliyetiyle edindiği kazançlarını,cimriyi kısıktırarak bir tutumlulukla işinde kullanan bir tüccar;halkın küçük birikimlerini faiz karşılığında kendi bankasında toplayıp bir araya getirerek,sanayi sermayesinin oluşmasına kaynak sağlayan bir banker;kendisini fakir görünümüne düşürecek ölçüde tüketim harcamasını kısarak parasını işinde

kullanan bir fabrikatör;artık kendisini,Tanrının güvendiği bir mutemedi olarak düşlemektedir. (Weber M. 1964 ; 171)

Bilimsel araştırma yapan ve bu yolla Tanrının kudretini insanlara sergilemek isteyen bir kalvinist ise; kendisini Tanrının seçkin kulu olduğuna inanmaktadır. Tanrı, onun aracılığıyla, insan aklını hayrete düşüren kudretini açığa çıkartmaktadır. Müziğiyle insanları büyüleyen kalvinist bir kompozitör, bu icraatıyla, Tanrının sesini dinleyicilerine duyurduğunu hissetmektedir. Artık, mesleki faaliyet, bir Tanrı yolu olmuştur. İş sırasında karşılaşılan güçlükler ve uğranılan sıkıntılar, bu Tanrı yolunun çilekeş hayatı olarak algılanmaktadır. (Sahay A. 1971 ; 91)

Sosyal grupların ve kurumların çözümlemesini, tiplerin irdelenmesi içeriğinde yürüten M.Weber; tarihsel bulgulardan kaynaklanan genel kavramları kullandığı gibi, bu kavramsallaştırma mantığıyla çok yakından ilgili olan kendine özgü bir yöntem de geliştirmiştir.

“Bireysel dinlerin ahlaki yargıları,esas olarak gerçek gelişme halinden daha büyük bir birlik olarak sistematik şekilde sunulmuşsa,tarihselliğin dışına çıkmış olunur. Şayet bu kasıtlı olarak yapılmaktaysa,böyle bir basitleştirme, tarihsel sahtecilik gayesini taşır. Böyle bir abartma veya olguyu bütünüyle görememe,gerçeği yansıtamadığı ölçüde,kasıtlı yapılmış da değildir. Araştırmacı,bir bütün halde irdelediği dinin görüntüsündeki, bir dini diğerinden farklı kılan ve fiili yaşama tarzını biçimlendiren bu temel özelliklerinin daima üzerinde durmalıdır.” (M.Weber,1947;294)

Böylece, M.Weber, tüm tarihçilerin kasıtlı olarak veya hiç farkına varmaksızın bu gibi tarihsellik içermeyen kavramlara saplanıp kaldıklarına, öne sürülen her bir kavramın bu nedenle kesinlik kazandırılması gerektiğine kanaat getirmiştir. (Weber M. 1949 ; 59) Kendisinin maharetle kullandığı tipolojik sadeleştirme yönteminde,o konuyla ilgili pek çok araştırmacının fikirlerinde rastlanabilen bir düşünce temelini oluşturmuş olmasına karşın;bu kavramsal örneğin,gerçek hayattan tüketilmesine veya tarihsel bulguları bütünüyle kapsayabilmesine büyük özen göstermiştir. (Weber M. 1947 ; 254)

Çin'deki aydınlar zümresinin ideal tipini betimlerken veya batıdaki burjuva girişimcisinin kişilik portresini çizerken,kurguladığı tüm kavramsal tiplendirmeleri; sonuç alınan tarihsel olgular ve toplumsal sonuçlar ile yüzleştirdiği, toplumda öncü rolünü üstlenmiş bu önderlerin,her yönüyle benimsenilmiş değer yargılarından ve düşüncelerinden türetilmiştir. (Weber M. 1984 ; 45)

Tipleştirmeler yoluyla toplumsal olgu ve bireysel eylemleri irdelemesi sırasında M.Weber'in,farklı medeniyetlerdeki statü gruplarının dinsel yönelmelerini karizmatik önderlerinin eğilimleri kapsamında incelemiş olması, böylece de teori ve uygulama arasındaki belirsizliği ve uyumsuzluğu aşmayı hedef edinmesi;hep bu sosyal grupların görünen veya bilinen eylemlerine anlam kazandıran ve hatta zorunlu kılan yaşama tarzlarını ve değer yargılarını tanılamasına yol açmıştır. (Sahay A. 1971 ; 93)

Eyleme neden olan bu gizli kalmış düşünsel bağlılıkları ve alışılmış yaşama biçimlerini ideal tip olarak tanılayıp kavramsallaştırırken dahi;açık ve kesin bir şekilde objektiflik ilkesine olduğu kadar geçmişe o günün koşulları içinde bakmaya özen göstermiş olmakla;sıradan insanların yanı sıra düşünce ve davranışlarıyla topluma etki edebilen karizmatik şahsiyetlerin,tarihsel değişim ya da koşullardaki farklılık nedeniyle düşüncelerinin değişebileceği gerçeği üzerinde odaklaşmıştır. (Weber M. 1948 ; 44)

Düşünce ve değer yargıların değişmesi yoluyla, eski eylem biçimini zorunlu kılan düşünsel içeriklerin geçerliliğini kaybedeceği gerçeğini önemle vurgulamış olmakla; benimsenilen dinsel fikirlerin, alışılmış günlük faaliyetler üzerindeki tesirini irdelemek istemiş, özellikle de, ekonomik davranış ile dinsel yöneliş arasındaki sıkı bağlılığı açığa çıkartmayı başarmıştır. (Weber M. 1947 ; 147)

Ekonomik hayattaki insan davranışı ile dinsel yöneliş arasında var olduğunu öngördüğü ve açığa çıkartmak istediği bu nedensellik bağıntısı, Weber'in; kendi ilahi kurtuluşlarında belirsizliği daima yüreğinde hissederek derin endişelere kapılan püritan dindarların; kurtarılmış olup olmadıklarına dair girdikleri psikolojik sıkıntıdan kendilerini ferahlatılabilmek uğruna, tüm hayatlarını içinde Tanrıya adanmış olduklarını ve bu maksatla tüm davranışları üzerinde içsel bir öz denetimi kurduklarını tanılamıştır. (Weber M. 1964 ; 194)

Puritanların ilahi kurtarılmış endişesi bireysel psikolojilerinde kendine hakim olma ve içten öz denetimi kurma gibi önemli mistik hallere yol açtığı gibi;tüm ömrünü Tanrıya adadığı bu dünyayı öbür dünyaya böylece aracı haline getirerek,Tanrı kudretini ve şanını tüm insanlara sergileme maksadını edinmesini sağlamıştır. Artık her bilimsel yenilik ya da insan yaşamını kolaylaştıran her teknik ilerleme, Tanrının yaratıcı kudretine tanıklık eden maksatlar haline gelmiştir. (Weber M. 1984 ; 110)

Puritanın ekonomik başarıyı veya mesleki ilerlemeyi Tanrı lütfunun ve ilahi kurtarılmışlığının birer işaretleri olarak görme tutkusuna temel oluşturmuş olan kadercilik öğretisi de,ekonomik başarıyı güdüleyen mistik bir tutku içeriğine sahiptir. Püritanın karamsarlık içindeki kurtarılmışlardan olmama endişesi,

insanların tamamına yakın bir kısmının layık oldukları ilahi kınamayla karşılaşacaklarına dair beslediği inanç, kimin kurtarılacağı sorusu üzerinde odaklaşılmasına neden olmuştur. (Weber M. 1984 ; 112)

Bu dünyadan kopuk ve insanlardan da uzak bir halde,kendini manastırın hücrelerinden birine kapattırarak çile çeken orta çağ dindarlarının,diğer insanlar için sürekli dua etmiş olsalar dahi,bu yolla,kendilerini bile kurtaramayacaklarına inanılmıştır.

Mesleki faaliyet,Tanrı yolu haline gelince;ekonomik başarı veya mesleki ilerleme de kurtarılmışlığın bir işareti olarak görülmüştür. Artık, orta çağ din adamlarının lanetler yağdırdığı tacir, denizci, banker ve imalatçı kimseler Tanrı yolunun azizleri haline gelmiştir. İlahi yargıyı, mesleki faaliyetiyle ulaştığı ekonomik sonucunda görerek ve hissederek iç huzuruna eren püritan;hayatı boyunca kendi nefsinde kurduğu bu iç öz denetimi,bütün işinde yaşamak suretiyle iş yerine taşımıştır.

Ekonomik faaliyetteki başarı,mesleki yaşamdaki sürekli ilerleme yoluyla;Tanrı lütfu,kilisenin duvarlarını aşarak,bütün dünyevi uğraşlarının anlamsal içeriği haline gelmiştir. Böylece Tanrı lütfu,gerçek dünyanın içinde aranmaya başlamıştır. Puritanist kadercili inananı tembelliğe,boş vermişliğe,bu dünyayı terk halindeki dilencilige ve düşkünlüğe yol açmamıştır. Çünkü,Tanrı şanını sergileme emeli ile insana hizmet etme gayretini bütünleştiren, püritan,kurtarılmak istemekte,bunun için de,kendi öz içsel denetimini kurduğu ölçüde,bireysel başarısına güven beslemektedir. (Sahay A. 1971 ; 103)

İnsan eylemini saf şekliyle betimleme,ile,bu tür davranışı sürekli kılarak bir düzen ilişkisi haline gelmesine neden olan işlevsel güduları de belirleme gayesini tüm araştırmalarında benimseyen M.Weber;eyleme neden olan dinsel düşüncelerin ve bunların içeriğini oluşturan değerlerin,mezhep topluluğu içinde toplumsal kontrolün sağlanmasındaki önemine de işaret etmiştir. (Weber M. 1948 ; 69) Dinsel düşünce ve değerler üzerinde aşırı derecede durduğu için eleştiriye uğramış olsa da, eyleme neden olarak gördüğü bu gibi güdusel etmenlerin benimsenerek bireylerin zihniyetlerine nasıl egemen olduğu konusu üzerinde durmuştur.

Dinlerin dünyaya yönelik geliştirdikleri ahlak anlayışını irdeleyerek, ekonomik hayatı eylem tarzlarıyla açıklarken;eylemi de,buna neden olan değerler yoluyla incelemektedir. Kültür ile davranış arasındaki bağıntıyı benimsenmiş değerlerle kurduğundan,veya,dinsel içeriğe sahip bulunan bu niyet ile emeller eylemi açıklayan ve eyleme neden olan güdusel etmenler gücüne eriştiğinden; M.Weber,topluma hakim olan gruplara özgü dinsel eğilimlerin tipleştirilmesi yoluyla,hem karmaşık sosyal yapılara nüfuz

edebilmiştir ve hem de yarattıkları uygarlıkları betimleyebilmiştir. (Weber M. 1984 ; 82) Batı uygarlığını rasyonelleşme eğilimiyle açıklarken,ussal eyleme neden olan değerler ile protestan ahlakı arasında doğrudan bir ilgi kurmuştur.

Rasyonelliği üç farklı anlamıyla irdelemiş olan M.Weber,ilk olarak, rasyonelliğin,kapitalist çağın içeriğiyle en fazla uygunluk taşıyan bireysel özgürlük temeliyle ilgilenmiştir. Kendi şahsiyetiyle de uyumlu olan rasyonelliğin ancak özgürlük temeli üzerinde yükselebileceğini öngördükten sonra;ikinci olarak,sosyal bilimi yalnızca kavramsal açıklık ve kesinlik üzerinde olanaklı gördüğünden, rasyonellikle,sosyal gerçeklikte kesin olarak aynı anlamı ifade eden iki kavram kalmayınca kadar irdelenen kavramsal açıklıkla bir tutmuştur. Üçüncüsünde Weber'in bulguları,rasyonelleşme süreci üzerine odaklaşmıştır. (Weber M. 1947 ; 94)

Böylece rasyonelleşme süreci,bazı kalıcı anlamları ve sorgulanan yaşama tarzındaki eğilimleri kapsamaktadır. Rasyonelleşme süreci içinde, maksada yönelik eylem biçiminin,başlangıçta değer içerikli olarak toplumda kabul gördüğünden;bu aşamasından sonra genelleşerek salt hedefe yönelik araçların seçimi içeriğine kavuştuğunu öne sürmüştür. (Weber M. 1948 ; 68)

TOPLUMSAL FAALİYET TARZININ KURUMSALLAŞMASI

Kişisel sosyal fonksiyona muktedir bulunan ferdiyetlerin ikna kudretleri sayesinde toplumdaki diğer kişiler tarafından benimsenen ve bir değer sistemini karakterize eden belli davranış tarzlarının kuralsallaşarak bir düzen ilişkisi kapsamında meşruiyet kazanması konusuyla özellikle ilgilenen M.Weber'in,din ve toplum araştırmalarındaki ilgi odağını,düzen sorunu oluşturmuştur. (Weber M. 1948 ; 71)

Benimsenen davranış tarzının içermiş olduğu anlam bağının açıklanması suretiyle eylemin anlamının tipeştirilmesi yoluyla sınıflandırılabilineceğini belirterek;sadece faaliyette bulunan kişiyi manen söz konusu fiile içten bağlanmasını sağlayan güdüsel unsurları açığa çıkartmak istememekte;fakat bununla birlikte,esas olarak,bir eylemin kapsadığı ahlaki yükümlülüğe uygun gelecek şekilde yaptırımlarla donatılarak kuralsallaşması da demek olan düzen ilişkisi haline gelmesi konusuna dikkatleri çekmekteydi. (Weber M. 1947 ; 112)

Eylemin güdüsel anlamını yorumlarken,hem nedensel bir açıklama getirmeyi ve hem de içerik bakımından kişisel anlamıyla toplumun değerleri arasında bir bağıntıyı kurmayı temel edinen M.Weber;ayrıca,insan eylemini nedensel açıklamalarla yorumlarken,inanç ve değerlerden,kişisel yönelmelerden oluşan güdüsel unsurların doğrudan doğruya fiilin içeriğini oluşturduğunu

önermesiyle;kişiyi faaliyete bulunmaya sevk ettiren güdüyü,davranışın nedensel açıklaması olarak değerlendirmiştir. (Weber M. 1948 ; 73)

Böylece,eylemin içerdiği değer bağıntısına göre anlamını açıklarken, sadece ve doğrudan doğruya davranışın kişisel temeli olarak gördüğü,ortak yönelme hissine sevk ettiren güdüselle etmenleri ön plana çıkarmış;kuralsallaşarak yaptırımlarla donatılan böyle bir eylemin içeriğini de,meşruiyet kazanmış düzenin temeli olarak görmüştür. (Weber M. 1949 ; 72)

“ Açık olarak yapılan eylemin ve güdülerinin birlikte doğru olarak idrak edilmesi halinde ve aynı zamanda onların bağıntıları anlaşılabilir makul bir anlamlılığı taşıdığında,belirli bir yöndeki faaliyetin doğru yorumuna erişilir. Zira,güdü,eylemde bulunan kişinin kendisine ve gözlemciye karmaşık şahsi anlam olarak gözüken konudaki davranışı için elverişli bir temel oluşturur.

Eylemde bulunan kişinin belirsiz bir düşüncedeki farkına varma yerine,ne yaptığını bilen veya eylemi hakkında kendi kendisinin açıkça bilincinde olan bir kimse olması daha uygundur. Kişisel olarak anlaşılması olanaklı olan bir davranışın anlamına yönelen eylem,sadece bir veya daha fazla bireysel özelliği olan insanların davranışlarıyla mevcuttur.

Kavramaya ait olan diğer maksatlar,bireyin düşüncesine göre uygun veya gerekli olmalıdır. Tarihi veya sosyolojik önemdeki çoğu eylem halleri,nitelik bakımından tamamıyla birbirinden farklı güdüler tarafından azmettirilmektedir. Faaliyet,özellikle de sosyal ilişkileri zorunlu kılan toplumsal faaliyet,meşru bir düzenin varlığı içindeki bir kanaate,eylemde bulunanlar tarafından yönelinmesini gerektirmektedir.” (M.Weber,1947;99)

Böylece,insanın toplumsal faaliyetini,yaptırım gücünü de kapsayan düzen ilişkisi halindeki bir fiil niteliğinde gördüğünden;kural ile kalıplarıyla sosyal beklentilerin içeriğine ve yerleşen kurumların da özüne göre yapılan beşeri davranışın kendi içinde makul bir tutarlılığı ve uyumluluğu taşıması durumunda; toplumun da düzen altına alınmış ve yapılaşmış bu faaliyetin tipine uygun olarak kendi sistemini kuracağını ifade etmiştir.

Artık,söz konusu eylemin anlam bağıntısını kavramış ve maksadını da benimsemiş kişilerin günlük hayatını kuralsallaşan ilişki normlarına göre düzenlemeleriyle birlikte,insani davranış sisteminin kaçınılmaz bir şekilde geçerlilik kazandığını ve dolayısıyla meşru kılındığını açıklayan M.Weber; toplumların, kendi üyelerinden yerleşmiş kurumsal kalıplara körü körüne boyun eğmelerini kesinlikle talep etmediklerini, sadece,en yüksek değerler veya inançlarla donatılmış kendi eylem tarzlarını haklı çıkartmak uğruna

çalışmalarını ve meşru kılmak için de gayret sarf etmelerini istediklerini belirtmektedir. (Weber M. 1947 ; 121)

Her hangi bir toplumun dayanağı, eninde sonunda bu değer veya inanç sisteminin nihai yapısıyla ahenklilik kazanmasına, bu sebeple de taleplerin haklı kılınmasına dayanmış olduğundan; bu tür iddialar, insan hayatının ve eyleminin nihai anlam ile maksadını düzenleyen,kişilerin eşyaya ve dünyaya bakış açılarını karakterize eden dinsel inançlarla doğrudan ilgili bulunduğundan; toplumsal yaşamın en önemli unsuru olan meşruiyet kavramı,ister istemez dinsel anlayış sahasını da beraberinde getirmektedir. (Weber M. 1948 ; 75-76)

Zira, meşru düzen kavramı, yalnızca sosyal ilişkilerin yapısıyla bağıntılı olmadığı gibi; her toplumun birbirinden farklı şekilde geliştirdikleri kurumsal kural ile düzenlemelerin ahenklilik örnekleriyle de ilgili bulunduğundan; sosyal hayatın bir diğer asli unsuru veya temel ölçütü sayılan, toplum tarafından kuralsallaştırılmış veya düzenlenilmiş yönetme yetkisini de içermektedir. (Weber M. 1947 ; 124)

Zorunlu hakimiyet olarak adlandırdığı bu yönetme yetkisini yapısında barındırmayan hiç bir toplumsal düzenin var olamayacağını;iktidarın getirdiği ve herkesi uymaya zorunlu kıldığı bir düzene sahip olan atama gücü olmaksızın da bu düzenin kesinlikle meşruiyet kazanamayacağını savunan,M.Weber'e göre;

“İktidar,sosyal ilişkiler içinde eylemde bulunan bir kişinin,karşılaştığı mukavemetlere rağmen,iradesinin neye dayalı olduğuna hiç bakılmaksızın,kendi isteğini gerçekleştirme ihtimalini ifade eder.” (M.Weber,1947;152)

Oysa, sosyal bir yapı olarak yetki, meşruiyet fikrini de gerektirir. Tıpkı,bir toplumun adalete uygunluğunu,en yüksek seviyede ifade edilen inançlar ve sembollerin temeline dayandırılarak haklı çıkarmasında olduğu gibi;ister kral veya dinsel lider olsun,isterse de bir parlamento üyesi olsun,yetki sahibi bir kimse en güçlü bağılıkların gerçekleşmesi suretiyle ancak hükmetme hakkına muktedir bulunarak idaresi geçerlilik kazanacaktır. (Weber M. 1948 ; 77)

Yetkinin, yönetim tarafından onaylanması gerektiğine işaret ederek, açık olarak itaat veya boyun eğme şeklinde olmasa bile, bir kabul edilme şartını içerdiğini savunan M.Weber; *“ genel olarak her hakimiyet sisteminin ve buna uygun olarak her gönüllü itaat etme arzusunun temelinde bir inancın yattığı, bu inanç nedeniyle de yetkiyi kullanan şahıslara bir itibar ve nüfuz verildiği hiç hatırdan çıkarılmamalıdır.”* (M.Weber , 1947 ; 382)

demekle;karizmatik etkiye muktedir bulunan bireylerin tüm görgü ve davranışlarının tutarlı ve haklı olarak dayandığı bir inanç veya değer sisteminin somut örnekleri olması nedeniyle; özellikle rasyonelleşme sürecinin başlangıç dönemlerindeki batının kültürel değişiminde dinin,sosyal hayatta düzeni meşru kılan yegane etmen olduğunu ifade etmek istemiştir.

Böylece,dinsel bir inanca dayalı olarak talep edilen her tavrın ve her davranışın,dünya düzeninin de bir parçası olduğu evrenin varlığını anlamlı kılan nihai bir gayeyi içerdiğini de belirterek;kişilerin iç dünyalarına nüfuz etmekle kalmayıp,eylem için nihai bir yetkiyi de sunmak suretiyle;telkin ettiği bu inanç sistemiyle uyumlu olan örnek bir hayatı sunduğu nispette,toplumun tüm kesitlerine etkide bulunabileceğini savunmuştur.

“ Örnek alınan dinsel öncü,şahsi meziyetlerinin daha yüksek seviyesiyle tanımlanan dinsel anlamdaki bir şekillendirmesiyle,diğerleri tarafından takip edilebilecek hayat yolu için örnek bir model hazırlar. Ahlaki olarak da dinsel öncü,belirli zümrelerdeki şahıslar üzerine talepler yükleyerek bunların yapılmalarını istemekle kalmaz,kendi hükümlerinin bir görev anlayışıyla izlenmesini şart koşar. Ahlaki bakımdan dinsel öncü,inandığı Tanrılık niteliğinin doğüstü üstünlüğüne sığınarak kendi öğretisini meşru kılma eğilimindedir.” (M.Weber,1964;xxxv – xxxvi)

Zira, dinsel tasavvurların değişmesiyle başlayan rasyonelleşme sürecinde, hayat tarzının bir bütün olarak ve bir düzen dahilindeki rasyonelleşmesi eğiliminde; dinsel öncülerin yaşattıkları ve herkes tarafından takip edilebilen örnek davranışların muhtevasını oluşturan ve doğrudan din tarafından şartlandırılmış bulunan bu nihai gaye sunan değerlerin fonksiyonel tesirleri olmuştur.

Dinsel öncülerin karizmatik tesirleri neticesinde belli bir davranış tarzının toplumdaki çoğunluk tarafından kabul görmesi suretiyle, modern batıdaki yasal-rasyonel tipteki meşru düzenin yükseldiğini savunmuş olduğundan; M.Weber , bütün dünya dinlerinin sosyal psikolojisiyle ilgili olarak yapmış olduğu tüm araştırmalarında;din ile meşru düzen arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurmak istemiştir. (Weber M. 1947 ; 133)

Böylece,ilk bakışta dinsel bir içeriği kapsıyormuş gibi görünen sanayileşme, rasyonel bürokratik yapılanma,hayat tarzının dünyevileşmesi vs., gibi toplumsal yaşamın her sahasında batıda görülen bu gelişmenin; aslında, örnek alınan bu dinsel öncülerin değer yargıları ve davranış tarzlarıyla genelleşen belli bir faaliyet tarzının sosyal topluluk üzerinde kurmuş olduğu bağlayıcı güçteki etkinliklerinden kaynaklandığını göstermek istemiştir.

Bir inanç veya değer sistemi tarafından doğrudan sevk ettirilen ve meşru kılınma eğilimine zorlanılan kurumsal düzenlemelerin,herkesten bağıllık göstermesi beklenen istemleri içeren emirler silsilesinin,örnek alınan bu hayat tarzının özelliğinin;toplumların rasyonellik seviyesini belirleyen dinsel durumlarının bir ifadesi olduğunu savunmuştur.

SONUÇ

Batı'da başlayan ve toplumsal hayatın her sahasına nüfuz eden rasyonelleşme süreci;ilk olarak, toplumdaki kopuk ve tüm insani güdülerini terk bir halde manastır hücrelerinde yaşanan ve öbür dünyaya yönelen asketik ibadet anlayışlarının,yerini,mesleki faaliyetin yegane Tanrı yolu haline gelerek zenginlik içinde kendisini her türlü zevkten yoksun kılarak tutumluluğun ve çalışkanlığın dinsel bir içerik kazandığı yeni bir yönelişe bırakmasıyla,dünyevi asketikizme geçilerek kazanç maksadının dinsel bir anlam taşımasıyla gerçekleşmektedir.

Böylece,dinsel anlamda insanın üretmeye ve verimli olmaya zorlanmış olmasına karşın;manastır hücrelerindeki rahiplerin çilekeş ruh haline sıkı sıkıya bağlı kalarak zevkten ve gösterişten,yersiz tüketimden ve gereksiz harcamadan kaçınılmış olması anlam içeriğindeki bir değerler sistemini oluşturup,sürekli kılınan davranışın güdüsü haline getirilmesiyle;rasyonel eylem tarzının benimsenerek genelleşmesi,kuralsallaşarak bir düzen ilişkisi kapsamında meşrulaşması olanaklı olmaktadır.

KAYNAKÇA

FULLERTON K.(1923), Calvinism and Capitalism : An Explanation of Weber

Thesis , The Harward Theological Review XX ; 163-191

HEKMAN S.J.(1983), Weber, the ideal type, and contemporary social theory , University of Notre Dame Press , New York ,

HONIGSHEIM P.(1968), On Max Weber Free Press London

KARLIN J.(1990), Man's Behavior: An Introduction to Social Science The Macmillan Company New York

ROLF E. R.(1969), Max Weber's ideal type theory, Philosophical Library , New York

SAHAY A.(1971), Max Weber and Modern Sociology Routledge & Kegan Paul London

WEBER M.(1947), The Theory of Social and Economic Organization Free Press of Glencoe New York

WEBER M.(1949), The Methodology of the Social Sciences Free Press New York

WEBER M.(1948), From Max Weber : Essays in Sociology Oxford University Press New York

WEBER M.(1964), The Sociology of Religion Boston-

WEBER M. (1984), The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism George Allen and Unwin London